

3

Nieuwe opdracht
generale synode

8

Psalm 118: een
psalm over Israël
en de kerk

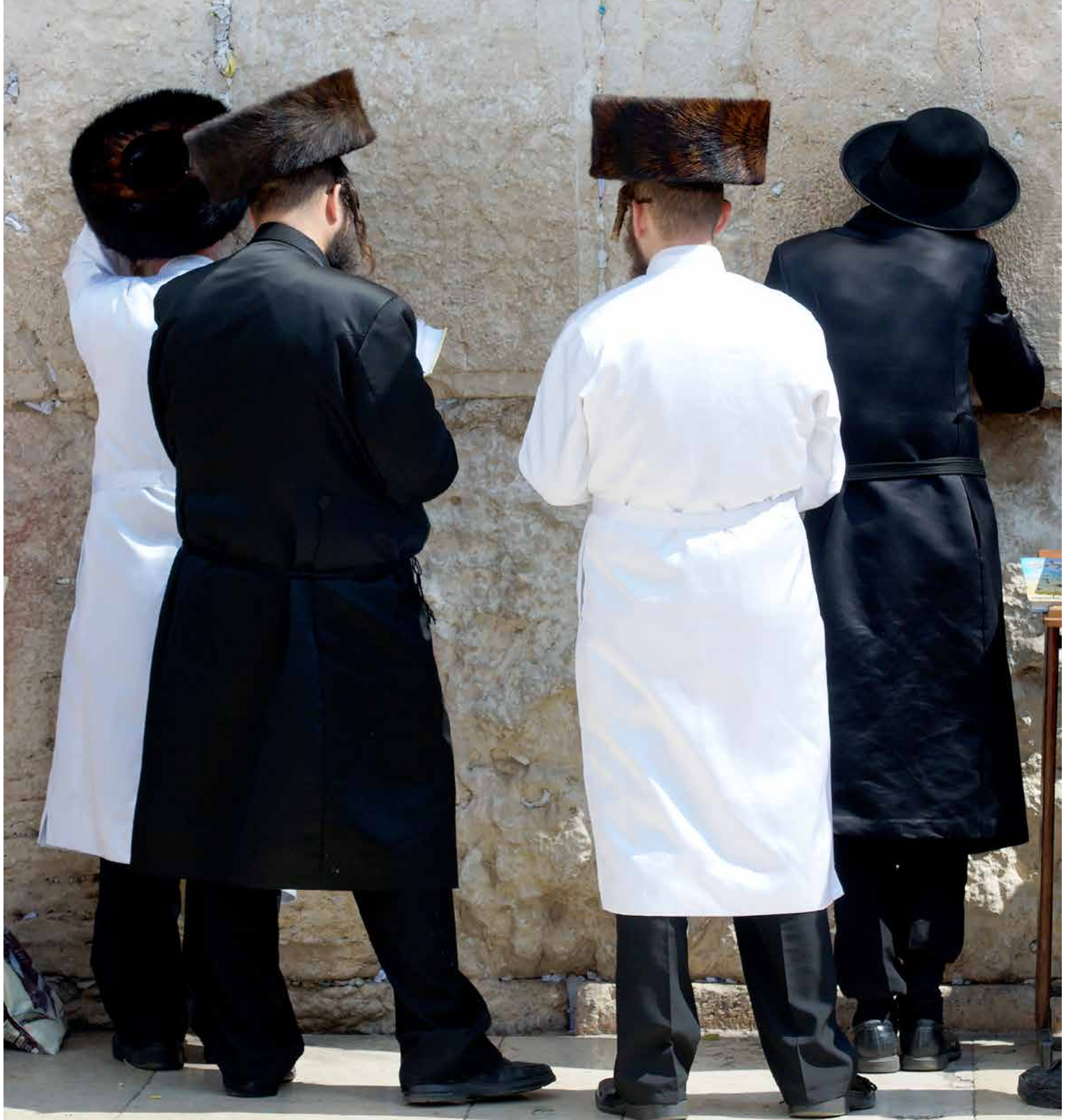
10

Studenten
naar Israël

jaargang 64
nummer 1
januari 2020

Israëlmagazine

verbonden

Israël: land en staat	3
Verwarrende Israëltheologie	4
De messias is gekomen...! Of toch niet?	6
Water kijken	7
De verworpene centraal	8
Als student naar Israël	10
Dagboek uit Jeruzalem	12

Bij de foto op de voorpagina:

Een groepje chassidische Joden bij de Westelijke muur in Jeruzalem. Chassidische Joden komen oorspronkelijk uit Polen. Daar is de beweging in de achttiende eeuw ontstaan onder rabbi Israël ben Eliëzer, de Baäl Sjem Tov (Meester van de Goede Naam). De chassidim vormen een mystieke en blijmoedige Joodse beweging. In hun leven staat de Torastudie en de naleving van alle geboden en verboden centraal. Daarbij kennen ze een emotievol gebedsleven en een onbegrensde liefde voor God en de schepping.

Maak de Torastudie tot een vaste bezigheid,
zeg weinig en doe veel, en ontvang
ieder mens met een vriendelijk gezicht.

Sjammai (50 voor tot 30 na Christus),
een tijdgenoot van Hillel

colofon

Commissie van redactie: ds. A. Brons, drs. L. van Dalen, dr. C.M. van Driel, drs. A. Hoekman
Eindredacteur: C.M. van Driel, e-mail: cmvdriel@solcon.nl, tel.: (0318) 701560
Website: www.kerkenisrael.nl
Contact deputaten Kerk en Israël: e-mail: info@kerkenisrael.nl
Administratieadres: Landelijk kerkelijk bureau van de Chr. Geref. Kerken, Ghandistraat 2, 3902 KD Veenendaal, Postbus 334, 3900 AH Veenendaal, tel.: (0318) 582350 fax (0318) 582351, e-mail: info@cgk.nl
Penningmeester: P.A.J. Pruijssers, e-mail: penningmeester@kerkenisrael.nl, tel.: (0416) 85 12 96, Bankrekeningnummer: NL19 INGB 0000 3652 71, t.n.v. Dep. Kerk & Israël Chr. Geref. Kerken te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen kunt u contact opnemen met de penningmeester, hij geeft ook gaarne informatie over diverse aan te bevelen projecten.

Israël: land en staat

Enkele maanden geleden is de generale synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken geopend. Sindsdien worden er vergaderweken belegd in de Oenenburgkerk te Nunspeet. Uit het hele land komen afgevaardigden samen om de koers uit te zetten voor ons kleine kerkverband.

Het werk van het deputaatschap Kerk & Israël is in november jl. onder de loep genomen – en goedgekeurd. Net als anders lag er een rapportage, werden er vragen over gesteld en beantwoord. Tevens werd er een studieopdracht voor de komende periode voorgesteld.

Vorige opdracht

De generale synode gaf zes jaar geleden deze studieopdracht: 'Wat betekent de term "Israël" in kerk en theologie?' Dat onderwerp bleek zo veelomvattend dat er sinds 2013 twee 'synodeperioden' voor nodig waren om de vele facetten te bestuderen en de gegevens te verwerken. Wat in elk geval duidelijk werd, is dit: 'Israël' is een gelaagd begrip; het is flexibel en het krijgt steeds nieuwe duidingen. Tegelijk zijn er continuïteiten aan te wijzen. Israël is voor de kerk:

- een geloofsgemeenschap, opgenomen in het verbond van God, geroepen tot de Tora. Samen met deze geloofsgemeenschap lezen wij de Schriften van het Oude Testament en zoeken naar het verstaan daarvan;
- een volk dat door God uitverkoren is tot een licht onder de naties, waaruit Jezus is voortgekomen, waardoor de kerk met dit volk een speciale band heeft die niet te vergelijken is met enig ander volk;

- een land dat God heeft uitgekozen om daar zijn volk te laten wonen, zijn Tora te laten leven, zijn Messias te laten komen. Dit land heeft voor ons religieuze betekenis ('hier koos de Heer Zich vaste voet', Ps. 68) en we respecteren dat het voor Joden ook politieke betekenis heeft;
- een staat, waarin een deel van het Joodse volk en de Joodse geloofsgemeenschap een thuis heeft gevonden na eeuwen van vervolging en lijden. De kerk ziet het bestaan en voortbestaan van Israël als een teken van Gods betrokkenheid bij Israël.

Nieuwe opdracht

En de komende jaren? Er ligt een nieuw studieonderwerp klaar, namelijk: Israël: land en staat. Een spannend onderwerp! Waarom? Vanwege de concreetheid van de landbelofte, waardoor dit onderwerp

ligt op het snijvlak van theologie en politiek. Hier raken de Schriften de actualiteit. Denk alleen al aan 'de Palestijnse kwestie'.

Kort geleden citeerde het *Reformatorisch Dagblad* een predikant die zei: 'Als Israël een claim legt op het land, mag dat door sommigen betwist worden. De Verenigde Naties en de Palestijnen kunnen zeggen wat ze willen, maar de Heere heeft Israël het land gegeven tot een eeuwige bezitting.' De vraag is of je dat zó kunt zeggen. Zo ja, waarom. En zo nee, waarom niet. Hoe 'exclusief' is de landbelofte eigenlijk?

In de Schriften wordt ook duidelijk dat God het land 'te leen' geeft aan zijn volk. Het boek Deuteronomium zegt dat het land zowel een gave als een opgave is. Het land is gift én test. Geldt dat vandaag nog? Daar gaan we maar eens flink op studeren... «

Joodse symbolen

De Sjtremel

Chassidische Joden dragen op de sabbat en de feestdagen een Sjtremel of bonthoed. De hoed wordt gedragen over de Keppel die ze de hele dag op hebben. Naast de Sjtremel dragen de chassidim op weekdays een grote verscheidenheid aan chassidische hoeden. Aan de verscheidenheid in hoeden kan men zien tot welke groepering de drager ervan behoort. Zo draagt een Belzer chassied op de fluwelen hogere hoed een strik links, terwijl een chassied van de Viznitz een strik aan de rechterzijde heeft. «

C.P. de Boer

Verwarrende Israëltheologie

In 2019 verscheen het boek *Het Israël van God* van de hand van prof. W.J. Ouweneel. Ouweneel presenteert zijn werk als 'een theologie aangaande Israël'. In dit artikel bespreek ik dit omvangrijke werk dat ruim 750 bladzijden telt. Mijn bespreking bevat na een weergave van de inhoud een beoordeling van de auteursintentie en besluit met een persoonlijke leesimpressie.

Ouweneel zet zijn visie op Israël in veertien hoofdstukken uiteen. Hij begint bij de roeping en bestemming van Israël (1), bespreekt verschillende afwijkende standpunten (2), gaat in op de uitdrukking 'oud en nieuw verbond' (3), belicht Jezus' verhouding tot de Joden (4), maakt duidelijk dat Israël niet de kerk is en omgekeerd (5-6), exegetiseert nieuwtestamentische teksten over Israël (7), gaat in op de verhouding jodendom en christendom (8), wijst de vervangingsleer af (9) en doet dit later nog een keer dunnetjes over (13), tekent in hoofdlijnen het lijden van Israël de eeuwen door (10), wijdt een apart hoofdstuk aan de kerkgeschiedenis (11), analyseert het Joods-Palestijns conflict (12) en verwoordt tot slot zijn visie over Israëls plaats in het Messiaanse rijk (14).

Ouweneel stelt aan zijn werk hoge eisen. Allereerst wil hij zijn studie op wetenschappelijk niveau schrijven. Verder is zijn boek vooral 'thetisch' (89) en vormt het 'een onderdeel van de systematische theologie' (21). Omdat hij zijn standpunten op de Schrift baseert, moet zijn exegetische 'onbevoor-

oordeeld' (214) en 'serieus' zijn (415). En *last but not least*: Ouweneel schrijft een *theologische* studie. Aan de hand van deze door hem zelf geformuleerde criteria recenseer ik zijn werk.

Polemisch

Ouweneel discussieert veel met anderen. Wie over Israël schrijft, ontkomt daar bijna niet aan. Op wezenlijke punten neemt hij een eigen positie in. Zo wijst hij de tweewegenleer radicaal van de hand (12.5.2) en neemt hij duidelijk stelling tegenover de gedachte dat Israël met zijn lijden een plaatsvervangend offer voor de andere volkeren gebracht heeft (hfdst. 10).

Opvallend is de rustige en faire bespreking van deze afwijkende standpunten in vergelijking met het andere front waartegen Ouweneel ageert, dat van het supersessionisme. Onder supersessionisme verstaat Ouweneel de zgn. 'vervangingsleer'. Deze opvatting stelt dat de kerk de plaats van Israël ingenomen heeft. O.a. Jochem Douma, Bram Maljaars en Steven Paas sr. (de vader van...) vertegenwoordigen deze visie. De opvattingen van de laatstgenoemde bestrijdt Ouweneel in dit boek te vuur en te zwaard. Daardoor blijft er van het voorgenomen thetisch karakter niets over, maar dat beseft Ouweneel zelf ook (23).

Ouweneel geeft de standpunten van Paas niet goed weer, zo verwijt Paas hem. Kort na het verschijnen van dit boek publiceerde Paas een ingezonden stuk in het *Reformatisch Dagblad* (d.d. 28.02.2019). Hierin betichtte hij Ouweneel van het maken van een karikatuur. Dit verwijt val ik bij. (Laat duidelijk zijn dat ik Paas' visie over Israël niet deel!) Volgens Ouweneel vertegenwoordigt Paas het supersessionisme. Dat is een moeilijk woord voor 'de vervangingsleer' (2.2.1-3). Deze visie is volgens Ouweneel inherent aan de gereformeerde leer (41). Deze visie is primitief (611), staat dichterbij de vrijzinnigheid dan bij de orthodoxie (611), is antisemitisch (366), wortelt in het antisemitisme (387), gaat samen met antisemitisme (427) en is altijd de voedingsbodem voor antisemitisme (88 en 423). Verder dreigt deze leer op het punt van de christologie te dwalen (248). De gelijk-

stelling tussen supersessionisme ('vervangingsleer') en de gereformeerde theologie is wetenschappelijk onverantwoord. Trouwens Ouweneel ondergraaft deze stelling elders in zijn werk (o.a. 9.9.3). Kortom: Ouweneel is niet consistent en onzorgvuldig in de weergave van de standpunten van andersdenkenden.

Eenduidig standpunt?

Maar wat vindt Ouweneel nu zélf? Als ik alles overzie, concludeer ik dat zijn standpunt onhelder blijft. Een aantal factoren veroorzaakt deze onduidelijkheid. In de eerste plaats mist zijn werk een consistente en gedegen Bijbelse onderbouwing. De bespreking van voor zijn onderwerp belangrijke en minder belangrijke Schriftplaatsen bestaat vaak uit een of twee openingszinnen gevolgd door een aantal uitgeschreven Bijbelcitaten. Zelden gaat hij in op de samenhang van de citaten. Wanneer hij dat wel doet, heeft zijn Schriftuitleg het karakter van 'een houtje-touwtje exegetische' (bijvoorbeeld 1.10.3). Ouweneel wijst veel standpunten met een paar penstreken af, maar onderbouwt zijn conclusies nauwelijks in een discussie met andersdenkenden. De meest geciteerde auteur is Ouweneel zelf. Ouweneel is het roerend met zichzelf eens zonder zijn mening met die van anderen te confronteren. Ten slotte bevorderen de talrijke overlappingen en het hoge aantal overbodige paragrafen de helderheid van zijn werk niet. Om maar een voorbeeld te geven: wie zit in een theologische studie over Israël te wachten op een opsomming van alle joodse Nobelprijswinnaars, de namen van alle joodse auteurs, joodse componisten en joodse filosofen uit de moderne tijd?! Misschien had dit boek beter niet geschreven kunnen worden. Daardoor was voorkomen dat mensen onnodig beschadigd waren geraakt, de verwarring en karikaturen niet nog groter zijn geworden dan ze vóór de verschijning van dit boek al waren en de moeizame interkerkelijke bezinning en discussie over de plaats van Israël onder de volkeren én in Gods toekomst niet nog meer gefrustreerd was dan vóór het verschijnen van dit boek.

Hoe dan wel?

Wat heeft het lezen van dit boek mij geleerd? In elk geval hoe het niet moet. Maar hoe dan wel? Kan men voor 'Israël' een zelfstandige plaats in de systematische theologie reserveren? En moet dat dan op de wijze van Ouweneel die zich vooral concentreert op de unieke plaats van Israël nu en in de toekomst van God? Wie hiervoor kiest, plaatst de theologische bezinning op 'Israël' in de eschatologie ('de leer van de laatste dingen'). Of is het thema 'Israël' zó met alle

W.J. Ouweneel

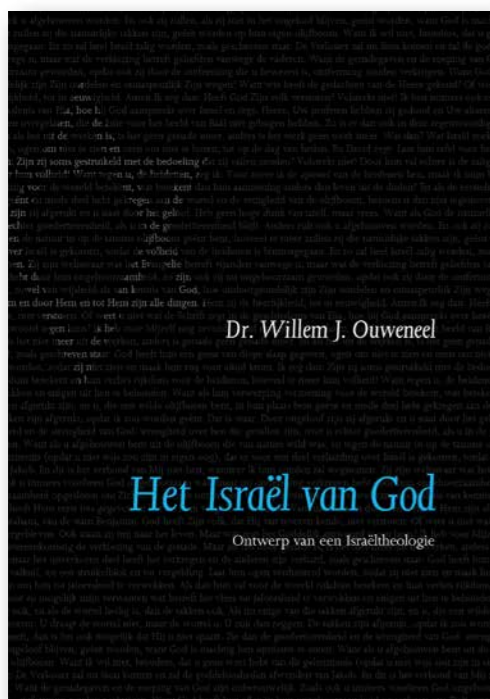
andere grote theologische thema's verweven dat het niet zelfstandig behandeld kan worden? Is het mogelijk om ons theologisch te bezinnen op God, Jezus Christus, de Schrift, de schepping, enz. en ondertussen Israël bij deze thema's buiten beschouwing te laten?

Deze vraag combineer ik met een ander gegeven dat Ouweneel volstrekt negeert. De geschiedenis van de theologie leert ons dat tal van theologen over fundamentele onderwerpen zoals de triniteit, de verzoening, de christologie, etc. grotendeels hetzelfde denken, maar over Israël zeer van mening verschillen. Deels ligt dit aan alle verwarring over de Bijbels-theologische en actuele betekenis van het verbond dat God met Israël heeft opgericht. Deels ligt dit aan ons beperkt theologisch inzicht. Laat dit besef ons voorzichtig, ootmoedig en leergierig houden, zo zeg ik tegen mezelf en tegen Ouweneel!

Vrijmachtige vervulling

Maar deels is onze verwarring naar mijn overtuiging ook inherent aan het karakter van Gods eeuwig verbond met Israël. Het begin van dit verbond ligt in Gods soevereiniteit. Israëls geschiedenis vanaf Genesis 12 tot in de moderne tijd toe illustreert Gods vrijmachtig handelen met Zijn volk, het joodse volk. Wie kan Gods weg met dit volk volgen, laat staan theologisch sluitend krijgen of het toekomstig verloop daarvan exact voorspellen?! Moet dit gegeven ons niet des te meer ootmoedig, voorzichtig en bescheiden maken? Dit geeft aan mijn theologisch denken over Israël een open einde naar de toekomst toe. Voor mij is deze attitude onmisbaar om in verbondenheid met Israël de drie-enige God te bidden om de spoedige vervulling van Zijn beloften die Hij specifiek aan het joodse volk en in dit volk aan de andere volkeren heeft toegezegd (vgl. Rom 9,1-5 en 10,1-4). «

Drs. De Boer is chr. geref. predikant te Sliedrecht-Bethel en deputaat Kerk en Israël.

Albert Groothedde

De messias is gekomen...! Of toch niet?

'The Messi-ah finally arrives!' Met chocoladeletters maakte de *Times of Israel* afgelopen november de komst van de zoveelste 'messias' wereldkundig. Al zijn vaardigheden ten spijt werd ook hij echter te licht bevonden.

Met grote regelmaat wordt de vraag gesteld: Hoe zit het eigenlijk met de Joodse messiasverwachting? In een tweeluik gaan we dieper op dit onderwerp in. Dit eerste artikel is historisch getoonzet: hoe manifesteerde de messiasverwachting zich in de afgelopen millennia? Het tweede artikel – in het volgende nummer van *Verbonden* – is meer theologisch van aard: aan welke criteria dient de messias volgens het rabbinale jodendom te voldoen?

De seculiere messias.

kers spreken over zeker twintig personen. De eerste naam op de lijsten met messiaspretendenten is vaak Jezus van Nazareth. Hij geldt als meest succesvolle Messias, zo wordt er vaak in een toelichting aan toegevoegd. Zijn kleine 2,5 miljard volgelingen zie je niet zomaar over het hoofd... Een tweede bekende 'messias' leefde ruim een generatie na Jezus. Zijn naam luidde 'Bar Kochba', zoon van de ster. Naar verluidt ontving de rebellenleider deze messiaanse titel (vgl. Num. 24:17) van de invloedrijke rabbijn Akiva. Bar Kochba leidde tussen 132-135 na Chr. het

Joodse verzet tegen de Romeinen. De rebellenleider kon de messiaanse verwachtingen uiteindelijk niet waar maken. Joodse geleerden uit later tijd gaven hem de veelzeggende naam Bar Koziba, zoon van de leugen. De ervaring maakte verder dat Joodse religieuze leiders zich uiterst terughoudend opstelden als er weer iemand claimde de messias te zijn.

Genie en gek

Alle terughoudendheid ten spijt, het fenomeen messiaspretendent bleef bestaan. Een 'messiaanse bloeitijd' was de late Middeleeuwen. Volgens mystieke geschriften en kabbalistische berekeningen zou de messias zich in die tijd openbaren. Tal van personen werden kortere of langere tijd als messias bejubeld, maar stelden uiteindelijk toch weer teleur.

Een uiterst serieuze kandidaat leefde in de tweede helft van de zeventiende eeuw: Sabbatai Zevi (1626-1676). Zevi vertegenwoordigde een genie en gek in één persoon. Enerzijds gold hij als autoriteit op onder andere het terrein van de Joodse spiritualiteit. Anderzijds was het op z'n minst merkwaardig dat hij huwde met zowel een thorarol als een gewezen prostituee. Op Joods Nieuwjaar in het jaar 1665 werd hij in Smyrna officieel uitgeroepen tot messias. De 'blijde boodschap' verspreidde zich als een lopend vuurtje. Invloedrijke rabbijnen schaarde zich achter hem en Joodse delegaties uit verschillende landen bezochten Zevi om hem als messias te eren.

Op 16 september 1666 kwam de omwenteling. De Ottomaanse autoriteiten hadden Zevi gevangengenomen en stelden hem voor de keuze: of bekering tot de islam óf het vuurpeleton. De 'messias' koos eieren voor zijn geld. Naar verluidt onderstreep-

Een wivende Menachem Mendel Schneerson.

De auto van een supporter van Schneerson.

te hij zijn bekering tot de islam door een tulband op te zetten. Het behoeft geen betoog dat het gros van zijn volgelingen Zevi meteen de rug toekeerde. Een aantal Joden bleef echter trouw aan de 'messias'. Nog steeds leven er in Turkije naar schattingen enkele tienduizenden zogenaamde Dönme. Zij zijn blijven geloven in 'messias' Sabbatai Zevi.

Pelgrimsoord

In de eeuwen na Zevi was het om twee redenen vrij rustig als het gaat om Joodse messiaspretendenten. Allereerst was er het schokeffect dat de ontmaskering van Zevi teweegbracht. Ook de Franse Revolutie dempte het Joodse verlangen naar een messias. Het jodendom kreeg volop kansen zich te ontplooiën. Een 'selfmade' messiaans vredesrijk leek binnen handbereik.

De meeste recente 'messias' ontpopte zich in de tweede helft van de vorige eeuw: Menachem Mendel Schneerson (1902-1994). Hoewel niet overtuigend is aangetoond dat hij zichzelf doelbewust profileerde als messias, wordt hij door een belangrijk deel van zijn aanhangers wel als zodanig gezien. Zij wijzen daarbij onder andere op zijn enorme verdienste voor het jodendom en de wereld (hierover meer in het volgende artikel).

Zijn volgelingen steken hun geloof in 'messias' Schneerson niet onder stoelen of banken. Zijn graf in New York is een waar pelgrimsoord (er zijn ook volgelingen van Schneerson die ontkennen dat hij gestorven is). Overal in Israël stuit je op posters en stickers met daarop de bebaarde rabbi.

Ondertussen is anno 2020 een niet onaanzienlijk deel van alle Joodse Israëli seculier. Het onderwerp messiasverwachting leeft bij hen dan ook niet of nauwelijks. Totdat er op 17 november 2019 een vliegtuig landde uit Argentinië. Aan boord de bekende stervoetballer Lionel Messi. Het riep uitgerekend bij deze groep Israëli krachtige gevoelens op. 'The Messi-ah finally arrives!' Voetbal is religie. «

Drs. Groothedde (Jeruzalem) is consulente van het Centrum voor Israël Studies

De theoloog en schrijver Andries Knevel is als radio- en televisiepresentator werkzaam bij de Evangelische Omroep

Water kijken

Ooit reisde ik met de bekende schrijfster Wiesje de Lange door het noorden van Israël. Toen we bij het Meer van Galilea waren, wilde ze uitstappen. 'Even kijken hoe hoog het water staat.' En inderdaad, ze liep door tot aan de rand om de waterstand in te schatten.

Toen al had ik eerlijk gezegd deze lichte passie ook. Het Meer van Galilea is voor de watervoorziening van Israël van groot belang, dat hoeft ik hier niet uit te leggen, ondanks het feit dat er steeds meer zoetwaterinstallaties gebouwd worden. En dus, laat ik het maar eerlijk bekennen, volg ik vanaf eind november, jaarlijks, de website www.savethekinneret.com. Op deze website staat keurig aangegeven hoeveel water er in de winter per dag bijkomt, met heldere grafieken.

Het winterseizoen 2018-2019 was een bijzondere periode. Er kwam twee keer zoveel water bij als normaal. Zelfs tot ver in het voorjaar, en dat kwam weer door de vele smeltende sneeuw. Nodig was het wel, want het jaar daarvoor was het peil onder de zwarte lijn gekomen. Dan mag er geen water meer uit het Meer gepompt worden.

Enfin, u ziet, het water daar houdt me bezig. Maar niet alleen mij. Ik vertelde dit verhaal, eigenlijk, zo maar, zonder aanleiding een keer aan een collega met wie zo af en toe samenwerk. Hij keek me stomverbaasd aan. 'Maar dat doe ik ook', zei hij. 'Ik kijk ook iedere dag even op de site'. Op mijn beurt keek ik hem weer verbaasd aan. 'Jij ook?' Er blijkt dus een soort informeel geheim genootschap van mensen te bestaan die iedere dag de website even raadplegen.

Op het moment dat ik dit schrijf, begin december, is de lijn overigens dalende. Er is dit najaar bijna geen regen in Israël gevallen, dus de waterwatchers houden hun hart vast. En u begrijpt de vraag aan het slot van dit verhaal: hoeveel leden van het geheime genootschap zijn er onder de lezers van dit blad te vinden? Benieuwd! «

samen luisteren

De steen die de bouwers afkeurden is een hoeksteen geworden. Dit is het werk van de HEER, een wonder in onze ogen.
Psalm 118:22-23 (vert. NBV).

Bart Wallet

De verworpene centraal

Het is een bekende en geliefde psalm, die veel gezongen wordt: Psalm 118. Sinds de oude kerk heeft deze psalm een vaste plek in de Paasliturgie. Als onderdeel van het Hallel – de liturgische eenheid van de Psalmen 113-118 – heeft ze ook een centrale rol bij veel joodse feesten. Volgens Calvijn is deze psalm zo rijk, dat we er eigenlijk iedere dag van ons leven over zouden moeten mediteren. Maar waar gaat Psalm 118 eigenlijk over?

Die vraag is temeer terecht omdat wie op zoek gaat naar een duidelijk context voor de psalm, die niet snel zal vinden. De psalm lijkt geschreven te zijn voor een liturgische context, een feest in de tempel. Maar welk feest precies? De psalm beschrijft een overwinning op de vijand – maar welke overwinning van wie, wat, waar en hoe? Dat wordt in Psalm 118 niet genoemd. Het loont echter de moeite deze psalm zorgvuldig uit te luisteren en dat te doen samen met de leesgemeenschappen van de synagoge en de (oude) kerk.

Aanval en overwinning

In de psalm zit een duidelijke verhaallijn, die met sprekende beelden wordt verteld. Het gaat om een ik-figuur op een slagveld, hij wordt van alle kanten aangevallen. Zijn ondergang leek nabij. Maar hem stond 'een sterke held terzij', in Gods naam wist hij weer op te krabbelen – 'Julie sloegen en ik viel, maar de HEER heeft mij geholpen'. Hij behaalt zelfs de overwinning. Nu horen we

achter hem ook anderen: in de tenten van de rechtvaardigen gaat gejubel op. Van het slagveld verplaatst het tafereel zich naar de overwinningstocht die naar de tempel in Jeruzalem voert. We zien de overwinnaar de tempelberg betreden: 'Open voor mij de poorten van de gerechtigheid, ik wil binnengaan om de HEER te loven'. Maar vlak voordat hij binnentreedt, glijdt zijn blik naar boven. Daar, boven in de poort, zit de 'hoeksteen', de steen die de boog van de poort afsluit en op die manier bijeenhoudt. Het is een onhandige, hoekige steen – eerst leek hij nergens goed voor en hadden de bouwers hem afgekeurd. Hij was niet netjes op maat uitgehouwen. Maar bij het afsluiten van de poort was precies die steen nodig. In die steen herkent de ik-figuur zich. De overwinnaar treedt de tempel binnen, die inmiddels gevuld is met vreugdedruis. Van alle kanten wordt hij toegezongen: 'Gezegend wie komt met de naam van de HEER. Wij zegenen u vanuit het huis van

de HEER.' Daar, in Gods huis, brengt hij een offer van dankzegging.

Tempellied

De verhaallijn wordt omcirkeld door teksten (1-4, 29) die duidelijk cultisch zijn en ons leren dat deze Psalm gezongen en opgevoerd werd in de tempel. De verschillende groepen – heel Israël, de priesters en de godvrezenden – worden opgeroepen in te stemmen met de lofprijzing: 'Eeuwig duurt zijn trouw'. Wij weten dat vanaf de tijd van de Macca-beeën Psalm 118 opgenomen was in het Hallel als liturgische eenheid en in het Nieuwe Testament en de Misjna lezen we dat deze psalmen een vaste plek hadden bij de viering in de tempel van Pesach en Soekot (Loofhuttenfeest). Wie tegen die achtergrond Psalm 118 nog eens nauwkeuriger leest, ziet dat er inderdaad allerlei echo's inzitten die terugverwijzen naar de exodus van het volk Israël uit Egypte. Met name heeft de dichter geput uit Mozes' lied

aan de Rietzee (Exodus 15). Evenals in dat lied wordt ook hier het volk Israël voorgesteld als een ik-figuur en wordt de redding door Gods machtige hand bezongen. Ondertussen komen soortgelijke echo's ook weer terug in het bijbelboek Jesaja, waar diverse keren verwezen wordt naar Psalm 118. Daar is de context er een van een in het nauw gedreven volk Israël, dat zelfs in Babylonische ballingschap gaat. Maar ook in dat geval laat God zijn volk niet aan zichzelf over, maar zal Hij reddend optreden en de overwinning – dat is: de terugkeer naar de tempel in Jeruzalem – schenken. Misschien hebben we hiermee precies de reden te pakken waarom deze psalm geen duidelijke historische context heeft meegereggen. Het thema van Gods redding van Israël, belaagd door de volkeren van deze wereld, keert steeds terug in de Heilige Schrift. Het motief van de exodus is daarmee geheel verweven met Gods weg met Israël. Zo kan Psalm 118 in steeds nieuwe contexten een gelovig perspectief bieden op een situatie die naar de mens gesproken uitzichtloos lijkt. Maar wie de Here als 'hulp en sterkte' heeft, weet dat de overwinning in het verschiet ligt.

Christus, kerk en Israël

Ook in het Nieuwe Testament komen we

Psalm 118 weer tegen. Heel letterlijk gebeurt dat op Palmпасen, als Jezus bij zijn intocht in Jeruzalem toegeroepen wordt: Gezegend hij die komt in de naam des Heren. Het Hallel had uiteraard ook zijn plaats tijdens het 'Laatste Avondmaal'. Zo ontstaat er als vanzelf een link tussen Pesach, Pasen en Psalm 118. In de brieven, met name in 1 Petrus, kristalliseert zich een verdere christologische lezing van Psalm 118 uit: de ik-figuur is Jezus, de weggeworpen steen die tot hoeksteen wordt, is Christus. Die christologische lezing stond niet op

Psalm 118 biedt in steeds nieuwe contexten een gelovig perspectief op een uitzichtloze situatie

zichzelf. Ook in delen van de joodse traditie kreeg Psalm 118 een messiaanse interpretatie, bijvoorbeeld in de midrasj. De beide lezingen hoeven niet haaks op elkaar te staan, maar kunnen in elkaars verlengde gezien worden. In Psalm 118 gaat het over hoe Israël alleen staat temidden van de volkeren en slechts God heeft tot redding. Wie kan deze psalm lezen zonder daarbij aan het joodse volk te

denken, tot op de dag van vandaag? Maar daarnaast komt de nieuwtestamentische en vroegchristelijke lezing te staan als een verdere verdieping van deze psalm. De kerk ontmoet in deze psalm de gestalte van Christus zelf. Bij Augustinus komen die beide lijnen op een bijzondere manier bij elkaar. Hij ziet de hoeksteen, Jezus, als de steen die aan de ene kant Israël en aan de andere kant de gelovigen uit de heidenen bijeenhoudt. Hierdoor wordt Psalm 118 bij uitstek een psalm over Israël en de kerk.

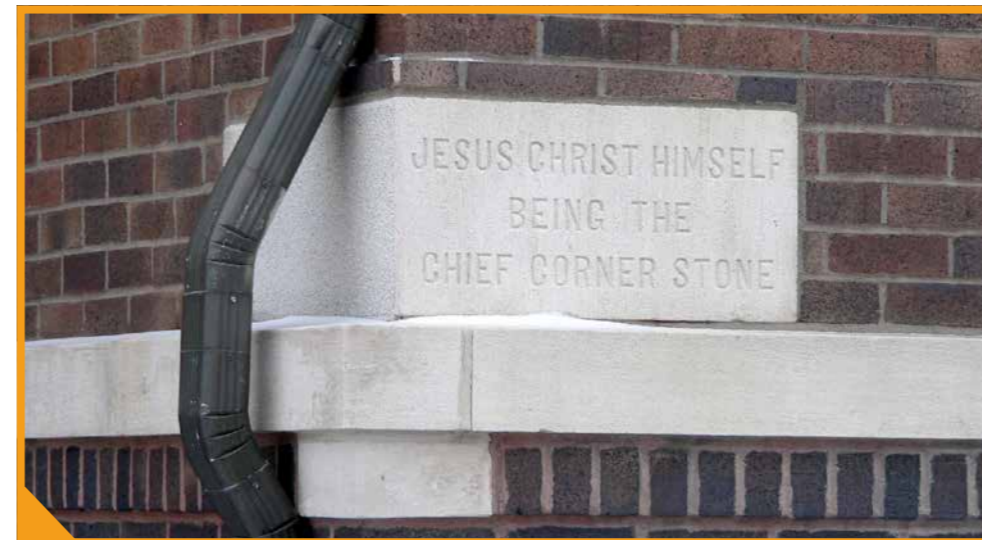
Gestalte van tegenspraak

Daarnaast blijft het ook goed om met Luther Psalm 118 te blijven lezen met het oog op onze eigen tijd. Het verworpene was er vroeger, maar is er ook nu. Als we op zoek zijn naar waar Jezus is, dan moeten we op zoek gaan naar het verlorene en verworpene, naar dat wat in deze wereld tegengesproken wordt. Christus verschijnt in de gestalte van de tegenspraak, als een pijnlijke, lastige steen die iedereen terzijde wil schuiven, maar verrassend tot steen van verbinding wordt.

Dr. B.T. Wallet is historicus, gespecialiseerd in Joodse geschiedenis en werkzaam aan de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit

Gespreksvragen:

1. Lees Psalm 118 nog eens aandachtig. Welke verschillende stemmen klinken er? Waarom zijn deze perspectiefwisselingen, denkt u?
2. In hoeverre helpt Psalm 118 ons om de geschiedenis van Israël in de Bijbel en tot op heden met een theologische, geestelijke blik te bekijken?
3. Waar herkent u uzelf in deze Psalm? Leg dat uit aan de mensen om u heen.

Michael Mulder

Als student naar Israël

Elk jaar biedt de Christelijke Hogeschool in Ede aan HBO-studenten de kans om op een unieke manier kennis te maken met Israël. De module 'Israël, bron en beroep' wordt als 'minor' aangeboden. Daarmee zijn niet alleen studiepunten te behalen, het vak biedt ook geestelijke vorming en bezinning op de verbondenheid met Israël. Studenten van alle academies kunnen zich ervoor inschrijven.

Tijdens de reis die bij het studieprogramma hoort, maken de studenten kennis met het land en de Bijbelse plaatsen. Ook moeten zij ter plekke een onderzoek doen naar een leervraag vanuit het eigen beroepsperspectief. Omdat het om studenten van diverse HBO-opleidingen gaat, is er een breed aanbod van opties om zich tijdens de studiereis in te specialiseren. Bijvoorbeeld rond thema's als multiculturaliteit, maatschappelijk verantwoord ondernemen, de Joodse visie op opvoeden of de mensvisie in zorginstellingen in Israël.

Levensveranderend

Door de ontmoeting met religieuze Joden gaan studenten nadenken over hun eigen omgang met de Bijbel en hoe zij zelf keuzes maken in hun leven als gelovige en als beroepsbeoefenaar. Ontmoetingen met Arabische christenen laten weer een ander perspectief zien. Het is prachtig om te merken hoe twee weken intensieve studie in Israël studenten vaak een andere blik geven op wie zij zelf zijn, op wat ze geloven en de manier waarop ze in hun vak staan. Ook de onderlinge gesprekken met deelnemers vanuit andere opleidingen dragen hieraan bij. Voor velen was de reis die in het kader van deze minor wordt aangeboden een levensveranderende ervaring.

Beroepsproducten

Aan het slot van het kleine onderzoek dat studenten ter plekke moeten ondernemen wordt van hen een beroepsproduct verwacht, waarbij ze de opgedane

ervaringen delen met anderen. Zo schreef een student communicatie een artikel in het *Nederlands Dagblad*. Een student sociale studies ontwierp een handreiking voor jongerenwerkers om over het thema antisemitisme door te spreken aan de hand van een film. Een theologiestudent

organiseerde een viering in zijn stagegemeente waarin Israël centraal stond. De organisatie van deze module met studiereis is mogelijk door een intensieve samenwerking met het CIS, waar de Christelijke Hogeschool Ede in participeert. Op die manier kan gebruik

Joden en Arabieren in Israëlische zorginstellingen

Als derdejaars verpleegkundestudent ben ik mee geweest met de studiereis naar Israël. Hier heb ik met een deel van de groep onderzoek gedaan naar hoe Joden en Arabieren omgaan met multiculturaliteit in de zorg. We zijn hiervoor op bezoek geweest bij een aantal zorginstellingen in Israël, waaronder het Shaare Zedek Ziekenhuis en Aleh, en hebben daar interviews gehouden. Hieruit bleek dat er in de zorg in Israël goede samenwerking is tussen Joden en Arabieren, iets waarin de zorgsector uniek is. Het was heel mooi om te zien hoe Joden en Arabieren samenwerken in harmonie doordat er begrip en respect voor elkaar is. Verschillen in cultuur en religie worden aan de kant gezet en de zorg voor de patiënt staat op één, wat zijn of haar achtergrond ook is. Dit alles met heel veel liefde en toewijding. Daarnaast heb ik in een christelijk verpleeghuis voor Messiaanse Joden en Arabische christenen ook gezien wat er gebeurt wanneer Christus' liefde centraal staat en er vanuit dat perspectief naar elkaar gekeken wordt; er wordt geleefd in harmonie met elkaar. Het was heel bijzonder om van dichtbij mee te mogen maken hoe ondanks alle verschillende religieuze en culturele achtergronden maximaal samengewerkt kan worden en hoe Gods Woord hierbij de grondslag is. Dit zien was verrijkend en inspireert me om later als christen ook op deze manier te werken.

Judith van Everdingen, student Verpleegkunde, CHE.

gemaakt worden van de vele contacten die Albert Groothedde als vertegenwoordiger van het CIS in Jeruzalem onderhoudt, zowel met religieuze Joden als met Messiasbelijdende Joden en Arabische christenen.

Elke HBO-student

Wie niet aan de CHE studeert en wel belangstelling heeft voor deze minor kan daar als zogeheten 'Kies Op Maat'-student aan deelnemen. De minor wordt elk

jaar in het eerste blok van het seizoen georganiseerd en omvat 15 studiepunten. Op de website van de CHE en kiesopmaat.nl is de benodigde informatie hierover te vinden.

Bij dit artikel gaan drie impressies van deelnemers aan de minor die in het afgelopen semester deelnamen aan dit studieprogramma. «

Dr. M.C. Mulder is onder meer wetenschappelijk medewerker bij het CIS.

Heiligheid in Israël

Als theologiestudente word ik dagelijks bepaald bij Israël. Door de verhalen uit de Bijbel en via de media. Een studiereis met een onderzoeksdoel zou me, zo hoopte ik, verder helpen in mijn denken en handelen. Onze groep stelde daarbij de vraag: 'Hoe geven Joden en Christenen in Israël gestalte aan de heiligheid van God op verschillende plaatsen en tijden?' Daarnaast maakte ik ook een persoonlijk beroepsproduct over de vraag: 'Wat is er nodig voor een gelijkwaardige dialoog?'

Tijdens de reis, waarin we veel Bijbelse plaatsen aandedden, waren er interviews, gesprekken en lezingen om te zoeken naar antwoorden op de groeps- en beroepsvraag. Beide producten smolten voor mij samen tijdens de reis. Door gelijkwaardig de dialoog aan te gaan met Joden, kwamen er open gesprekken over het thema 'heiligheid'.

We betitelen Joden veelal als wettisch, zonder levend geloof. Ik heb geluisterd en gevraagd en niet mijn overtuiging opgedrongen. Zo raakten we verbonden met elkaar. Juist deze verbondenheid is belangrijk om antwoord te krijgen op de vraag over leven in heiligheid. God is de bron van heiligheid. Wanneer ons leven geheel gericht is op God, we Zijn wet gehoorzamen en met de juiste intentie leven, dan ontstaat er heiligheid in ons leven. Dat hebben we in Israël in tal van persoonlijke ontmoetingen gezien en meegemaakt.

Rianne Buijserd, student Theologie, CHE.

Een bredere visie op het conflict en verzoening

Plotseling sta ik daar. Net over de grens van de Westbank. Graffititeksten en een massale betonnen muur. De sfeer is gespannen. Ietswat onrealistisch om te beseffen dat achter één checkpoint de wereld zo anders kan zijn. Al kijkend naar de teksten op de muur, besef ik dat alle interviews en krantenkoppen niet in de buurt kwamen van hetgeen ik hier en nu ervaar. Zoveel leed, zoveel onrecht. Deze reis hebben wij vanuit verschillende oogpunten naar het conflict tussen de Joden en Palestijnen gekeken door middel van interviews, bezoeken aan organisaties en sprekers, die ons iets over het land Israël wilden meegeven. Voor ons erg bijzonder, maar ook erg verwarrend. Iedere persoon zijn eigen mening, eigen waarheid en de eigen trauma's over het conflict. Deze reis heeft mij uitgedaagd om een bredere visie te ontwikkelen over het conflict. Het heeft me geholpen om mijn westerse bril af te zetten en om het conflict eens vanuit een Joodse en Arabische c.q. Palestijnse bril te bekijken. Ik heb hiervan geleerd om mij te richten op het individu, in plaats van de groep. Eigenlijk precies zoals Jezus het ons leert.

Gert Schuitemaker, student Sociale Studies (SPH), Hogeschool Leiden.

Kees van den Boogert

Dagboek uit Jeruzalem

In *Dagboek uit Jeruzalem* geeft Marleen Anthonissen een kijkje in het dagelijks leven in Jeruzalem. In 2014 is zij met haar man Ilja en hun kinderen in de stad gaan wonen. Zij gaat, uitgezonden door Kerk in Actie van de Protestantse Kerk in Nederland, werken bij de Lutherse Redeemer Church als pastoraal werker voor de Nederlandse gemeenschap. Ilja verbindt zich als onderwijsadviseur en docent aan het Bethlehem Bible College.

Wat mij direct trof is het uitgangspunt voor Marleens werk in Jeruzalem: de liefde van God in Christus voor elk mens! Ze zegt het zo: 'voor God telt elk mens'. Dat is een krachtig uitgangspunt en het spoort haar aan om in gesprek te gaan met mensen. Marleen is uit op 'verbinding' en dat in een land waar zoveel gebrokenheid is. Dat uit zich in de eerste plaats in de onopgeefbare verbondenheid met het Joodse volk. Ze gaat veel gesprekken aan met Joden vanuit haar geloof in Christus en maakt vrienden onder hen. Tegelijk laat ze de breuklijnen zien tussen Joden onderling, Joden en christenen, Joden en Palestijnen. Het komt eveneens tot uitdrukking in de ontmoetingen tussen de kerken, zoals in de Week voor Eenheid en Gebed die elk jaar in Jeruzalem wordt gehouden en in de relaties die in de loop der jaren zijn ontstaan. Daarnaast neemt de band met Messiasbelijdende Joden in haar werk een grote plaats in. Het zoeken naar verbinding doorbreekt dikwijls ook muren die opgetrokken zijn tussen Joden en Arabieren, zeker ook door de betrokkenheid bij het werk van haar man in Bethlehem. Mooi is het te lezen hoe mensen uit verschillende geloofstradities, met wie ze samen de Bijbel leest, dichtert tot God en tot elkaar komen.

Een kwetsbare positie

Marleen vertelt in haar dagboek ook dat de openheid naar alle mensen je kwetsbaar maakt. Men kan je zomaar beschuldigen pro-Palestijns te zijn en anti-Joods, of omgekeerd. Dat gebeurt de ene keer door verkeerde berichtgeving een andere

keer vanuit een vaste overtuiging dat als je voor de een bent, je altijd tegen de andere moet zijn. Het is soms moeilijk je daartegen te beschermen. Dit kan je in vertwijfeling brengen of belasten.

Medeleven en medelijden

Je ontkomt er niet aan als je in Israël woont en werkt. Als je als volken elkaar niet een plek gunt om samen te leven, aanslagen pleegt of oorlog voert, doe je elkaar veel verdriet aan. In het dagboek wordt gewezen op de oorlog in Gaza in 2014 en een aanslag op een bus. Slachtoffers en leed aan beide kanten. In media wordt dan aan beide kanten gezegd dat er doden zijn gevallen in het 'vijandelijke blok'. Het gaat echter wel over 'mensen, schepselen van God'. Als je aan beide zijden met getroffen verwanten spreekt, wordt het heel anders. Dan tref je leed en verdriet aan. Wat overblijft is

het gebed dat de cirkel van geweld aan beide kanten eindelijk eens zal stoppen.

Neem en lees

Deze bespreking is maar een korte impressie van wat in het dagboek verteld wordt. In haar dagboek vertelt ze ook over het plotselinge overlijden van haar man Ilja in 2017. Welke ingrijpende gevolgen dat voor haar gezin gehad heeft en hoe ze zich gedragen weet door God. Ik sluit af met haar wens: 'Mijn wens is dat het lezen van *Dagboek uit Jeruzalem* bijdraagt tot een grotere liefde voor ieder mens, een dieper geloof in Christus en meer gebed voor dit zo complexe land vol mensen die op zoek zijn naar echte vrede.' «

Drs. C.J. van den Boogert is onder meer oud-Israëlwerker (1995-2001).

N.a.v. Marleen Anthonissen-van der Louw, *Dagboek uit Jeruzalem*
Uitgeverij KokBoekencentrum, Utrecht
2019, 128 blz., € 12,50

Marleen Anthonissen-van der Louw